

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'nun Türk Tıbbına ve Yüksek Öğretimine Katkısı / *Enver Hasanoğlu: "Bilim, Yönetim, Yükseköğretim: Kerkük'ten Başlayan Bir Başarı Hikayesi"*

The Contribution of Prof. Dr. Enver Hasanoğlu to Turkish Medicine and Higher Education / *Enver Hasanoğlu: "Science, Management, Higher Education: A Success Story Starting from Kirkuk"*

M. Şerefettin CANDA

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

ÖZ

Amacımız, Prof. Dr. H. Hale Küniçen tarafından yazılan ve Türk tıp eğitimine ve Türk üniversitelerinin öğretim ve gelişimine çok önemli katkılar sağlayan "Biyografi" kitabının içerik ve bilgilerini incelemektir.

Enver Hasanoğlu, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Pediatrik Nefroloji Uzmanıdır. Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi (1984-1988), Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi (1988-1992) dekanlığı ve iki dönem Gazi Üniversitesi (1992-2000) rektörü olarak görev yapmıştır.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu, Türkiye'deki üniversitelerin gelişiminde katkıda bulunmuş, yakından tanıdık etmiş, üniversitelerde önemli görevler üstlenmiştir.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu 1946 yılında Kerkük'te doğmuştur. Tıp eğitimi için Kerkük'ten İstanbul'a gelmiş ve 1969'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olmuştur. 1969 yılında Hacettepe Tıp Fak. Çocuk Kliniğinde pediatri asistanı olarak göreve başlamıştır.

Pediatric uzmanı (1973) olduktan sonra, Glasgow Üniversitesinde 2 yıl (1976-1978) pediatrik nefroloji alanında çalışmış, uzmanlaşmış ve Türkiye'de pediatrik nefrolojinin öncülerinden birisi olmuştur.

1978 yılında doçent, 1983 yılında profesör olan Prof. Dr. Enver Hasanoğlu, emekli olana dek (1 Haziran 2013) 44 yıl sürekli olarak çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: Enver Hasanoğlu, biyografi, pediatri uzmanı, pediatrik nefroloji, Gazi Üniversitesi rektörü

ABSTRACT

Our aim is to examine the contents and data of the "Biography" written by Prof. Dr. H Hale Küniçen about Prof. Dr. Enver Hasanoğlu who made very important contribution to Turkish medical education, teaching and development of Turkish universities. Prof. Dr. Enver Hasanoğlu is a pediatrician and pediatric nephrology specialist. Enver Hasanoğlu served as the Dean of Erciyes University Faculty of Medicine (1984-1988) and Gazi University Faculty of Medicine (1988-1992). He also served two terms as the President of the Gazi University (1992-2000).

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu has contributed to the development of universities in Turkey, closely witnessed this period, and assumed important tasks.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu was born in 1946 in Kirkuk. He came to Istanbul from Kirkuk and graduated from Istanbul University Faculty of Medicine in 1969. Prof. Dr. Enver Hasanoğlu started as a pediatric assistant in the Children's Clinic at Hacettepe University in 1969.

After Enver Hasanoğlu became a pediatrician (1973), he worked for 2 years (1976-1978) in the field of pediatric nephrology at Glasgow University and specialized in the field of pediatric nephrology. Prof. Dr. Enver Hasanoğlu is one of the pioneers of Turkey in the field of pediatric nephrology.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu became associate professor in 1978 and was promoted to Professorship in 1983 and He worked continuously for 44 years until his retirement (June 1, 2013).

Keywords: Enver Hasanoğlu, biography, pediatric diseases, pediatric nephrology, Gazi university president (rector)

Alındığı tarih: 11.06.2018

Kabul tarihi: 22.06.2018

Yazışma adresi: Prof. Dr. M. Şerefettin Canda,
Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji
Anabilim Dalı, Inciralti - İzmir - Türkiye
e-mail: serafettin.canda@deu.edu.tr

GİRİŞ ve TÜRKİYE’DE TIBBIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye’de tıp ve üniversite eğitiminde çağdaşlaşma, batılılaşma, uygarlaşma ve modernleşme çalışmalarının temeli II. Mahmud döneminde Tıphane-i Amire (14 Mart 1827)’nin kuruluşuna dek gider.

3 Aralık 1838 günü Viyana’dan İstanbul’a gelen Dr. Charles Ambroise Bernard (1808-1844), Galatasaray’ın yeni binalarında “Josephinum” örneğine göre, kadavra eğitiminin de verildiği ve Fransızca eğitim yapılan ilk Türk Tıp Fakültesini kurmuş ve geliştirmiştir (Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne, 17 Şubat 1839) ⁽¹⁾.

1867 yılında, Kırımlı Aziz İdris Bey (1840-1878)’in öncülüğünde, Türkçe eğitime (1870) başlayan ilk Sivil Tıp Okulu “Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye” kurulmuştur ⁽²⁾.

1897’de Almanlarla yapılan “Berlin Protokolu” ile Prof. Dr. Robert Rieder (1861-1913) ve Prof. Dr. Georg Deycke (1865-1938), 5 Haziran 1898’de İstanbul’a gelerek Gülhane Askeri Hastanesini kurmuştur (1898-1904). Daha sonra Prof. Dr. Julius Wieting (1904-1914) görev almıştır. Bu dönemde, Robert Rieder’in önerisi ile çok önemli bir gelişme olmuş ve Gülhane Askeri Tıp Fakültesi mezunları Almanya’ya uzmanlık eğitimi için gönderilmeye başlanmıştır ⁽³⁻⁵⁾.

Aslında, başlangıçtan bu yana, Türklerin ve Türkiye’nin tıp ve üniversite tarihi, aynı zamanda uygarlaşma yolundaki ilerleme tarihimizdir.

Tüm bu gayretli, özverili ve bilinçli çalışmalara karşın, bilimsel ve eğitsel gelişmeler, çağdaş dünya ile olan uygarlık yarışında, yeterli olamamıştır.

İstanbul Darulfünunu (1911-1933)’nda bir kısmı Almanya’da eğitim görmüş bazı değerli bilim insanları yetişmiş ise de Atatürk’ün önderliğindeki genç Cumhuriyet ile birlikte Türkiye’de yaşanan çağdaşlaşma, batılılaşma ve modernleşme yolundaki ilerlemelere ayak uyduramamıştır.

Bu nedenle, İsviçreli Pedagoji Uzmanı Prof. Dr. Albert Malche (1876-1956)’nin hazırladığı rapora göre, 31 Temmuz-1 Ağustos 1933’te Atatürk döneminde gerçekleşen üniversite reformunun ve İstanbul Üniversitesi adının alınmasının da amacı, genç kuşak-

ların daha iyi eğitilerek, Türkiye’nin bilimsel, teknoloji ve sosyal alanda üretken bir yapı kazanması ve çağdaşlaşmasıdır ⁽⁶⁾.

Bu dönemde, Almanya’dan Hitler rejiminden kaçan, çoğu Musevi asıllı Alman bilim insanları Türkiye’ye gelerek üniversite reform çalışmalarına katılmış, tıp alanında ve daha birçok bilimsel alanda Türk üniversitelerinin batılılaşma ve çağdaşlaşması için, güçlü ve gayretli bir biçimde çaba göstermişlerdir ⁽⁷⁻⁹⁾.

Gerek 1898’de (Rieder ve Deycke) gerekse 1933’te (Schwartz ve ark.) Almanya’dan Türkiye’ye gelen Alman bilim insanları, Türkiye’de karşılaştıkları, yaşadıkları ve tanıklık ettikleri olayları daha sonra kaleme aldıkları ve yayınladıkları “anılarında” yazmışlardır. Bunlardan özellikle Prof. Dr. Horst Widmann ^(10,11) ve Prof. Dr. Frank Neumark ^(12,13) ile hukukçu Prof. Dr. Ernest E. Hirsch’in ⁽¹⁴⁾ anılarını yazdıkları kitaplar önemlidir.

Böylece, Türk tıp ve bilim tarihinin, yazılı kaynakları, geçilen aşamalar ve durum saptaması açısından, deneyimlerini paylaşmışlar, çok değerli belgeler bırakmışlar ve tarihe ışık tutmuşlardır (Tablo 1).

Bazı Türk bilim insanları ve üniversite rektörleri de yaşadıkları dönemlere tanıklık yapan, yaşadıkları olayları ve deneyimleri anlatan ve ışık tutan anıbiyografi türünde kitaplar yazmışlardır (Tablo 2).

Örneğin Kemal Kurdaş’ın “ODTÜ yıllarım: Bir Hizmetin Hikâyesi, 1961-1969”. (2001) ⁽¹⁵⁾, Prof. Dr. Aptullah Kuran’ın “Robert Kolej Yüksekokulundan Boğaziçi Üniversitesine” (2013) ⁽¹⁶⁾, Prof. Dr. Muvaffak Akman’ın “Yaşantımda Hacettepe ve Sonrası: Bir Emekli Rektörün Anıları” (1997) ^(17,18), Prof. Dr. Hakkı Bilgehan’ın “Öyküm: Bir Mübadilin Öyküsü” (2001) ⁽¹⁹⁾, Prof. Dr. Ömer Şarlak’ın “Kışladan Kampuse” (2004) ⁽²⁰⁾, Prof. Dr. Bahattin Baysal’ın “Üniversitelerde Altmış Yıl: Bilimle Geçen Bir Yaşam” (2004) ⁽²¹⁾, Dr. Ahmet Ayhan’ın “Türkiye’nin Teknoloji ile Sınırı: Bir Rektörün Anıları” (2008) ⁽²²⁾ sayılabilir.

Yurt dışında yaşayıp ve her zaman Türkiye’de tıp eğitiminin ilerlemesi için çaba gösteren ve Neurosurgery dergisinde “Neurosurgery 1999;45(5):1010-1014” “Yüz yılın cerrahı” seçilen ve nöroşirürjide “mikro cerrahinin babası” olan Prof. Dr. Gazi Yaşargil’in “Bir Beyin Cerrahinin Meslek

Yaşamı, Düşünceleri ve Anıları" (2000) adlı eseri de anılmaya değerdir⁽²³⁾.

Son olarak Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'nun "biyografî" niteliğindeki yaşam öyküsünü yazan Prof. Dr. H. Hale Küniçen'in "Enver Hasanoğlu: Kerkük'ten Başlayan Bir Başarı Hikâyesi: Bilim, Yönetim, Yükseköğretim" (2017)⁽²⁴⁾ adlı kapsamlı eseri, büyük ve ciddi bir emek ürünü ve alanında en orijinal olanıdır.

Bu değerli eserler, Türk tıp ve üniversite tarihine ışık tutması ve ülkemizde sağlık ve eğitim alanındaki, var olan koşullar altında, verilen emeklerin değer bulması ve geleceğe ışık tutması ve Türkiye'nin aydınlık yarınlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir (Tablo 2).

Tablo 1. 1897'de Almanlarla yapılan Berlin Protokolü ile daha sonra 1933 Üniversite Reformu ile Türkiye'ye gelen Alman Bilim Adamlarının kaleme aldıkları anı kitaplarına örnekler.

Prof. Dr. med. Robert Rieder (1861-1931)

Rieder R. FürdieTürkei, Bd. I. Jena, 1903

Prof. Dr. med Julius Wieting (1868-1922)

Wieting J. Gülhane "Festschrift". Scientificsection. Leipzig, 1909.

Prof. Dr. Albert Malche (1876-1956)

Malche A. Sur l'université d'Istanbul", May 29, 1932. İstanbul Ü Hakkında Rapor. MEB Yayınları, 1939: 59 (38).

Prof. Dr. Med Philip Schwarz(1894-1977)

Schwarz P. Notgemeinschaft Zur Emigrationdeutscher Wissenschaftlernach 1933 in die Türkei (Marburg: Metropolis-Verlag, 1995)(40).

Schwarz P. Kader Birliği:1933 sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları. Belge Yayınları; İstanbul, 2003, ISBN 9753442874(41).

Prof. Dr. Horst Widmann;

Widman H, Exileund Bildungshilfe: Die Deutschsprachige Akademische Emigration in die Türkeinach 1933. Bern: Lang Verlag, 1973.

Translation: İstanbul University, Kazancıgil A, Bozkurt S. No:3, İstanbul, 1981 (Ankara: Atatürk Reformu, 1988) (Atatürk ve Üniversite Reformu. Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2000, pp.533 (42).

Prof. Dr. Frank Neumark (1884-1957);

Neumark F, Zuflucht am Bosporus: Deutsche Gelehrte, Politikerund Künstler in der Emigration 1933-1953 (Frankfurt: Knecht, [1980] 1995).

Idem, Bogaziçine Sığınanlar, Trans. Şefik Alp Bahadır, (İstanbul: Ercivan Matb. 1982).

Neumark F. Boğaziçi'ne Sığınanlar, Türkiye'ye İltica Eden Alman Bilim, Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953. Neden Kitap Yayıncılık, 2008.

Prof. Dr. Ernst E. Hirsch (20 Ocak 1902-29 Mart 1985);

Hirsch EE. Anılarım; Kayzer Dönemi, Weimar Dönemi, Atatürk Ülkesi. TÜBİTAK, Popüler Bilim kitapları (Almanca ilk basım 1982, Türkçe ilk basım 2007). 11. Basım, Öncü Basımevi, Ankara, 2008, s.398. ISBN 978 - 975 - 403 - 067 - 9

Bu eserler dikkatle okunursa görülür ki ülkenin siyasal ve sosyal koşulları ne olursa olsun, her birisi başlı başına Türkiye'de "Cumhuriyet döneminin" çağdaş uygarlık yolunda, bilgi, bilim, düşünce ve cesaretle, karşısına çıkan engelleri aşarak kat edilmiş, gençlerimize ümit veren, çok büyük ve destansı başarı öyküleridir.

2000'li yıllarda yapılan "Avrupa Üniversite Reformu"nun da temel amacı, dünyada gelişen dijital teknoloji ve "dijital devrim" ile birlikte, eğitimin her alanında ve bilimsel çalışmalarda çağdaş dünyanın gerisinde kalmamaktır.

Avrupa'nın yaşlı nüfusu dikkate alınırsa dünyadaki uygarlık yarışında Türkiye genç ve yetenekli nüfu-

Tablo 2. Türkiye'de üniversiteler ile ilgili, akademik personel, Rektör ve diğer kimselerce yazılan bazı anı kitaplarına örnekler.

Kemal Kurdaş (Bursa 1920-İstanbul 19 Nisan 2011) (1961-1969, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü)

Kurdaş K. ODTÜ yıllarım "Bir Hizmetin Hikayesi" (1961-1969). İkinci Basım. ODTÜ Yayıncılık. Ankara 2004, 352 s.

Prof. Dr. Hakkı Bilgehan (İzmir 12 Nisan 1926- (1977-1980, Ege Üniversitesi Rektörü)

Bilgehan H. Öyküm (Bir Mübadilin Öyküsü). EÜ Basımevi, Bornova-İzmir, 2001, 174 s.

Prof. Dr. Aptullah Kuran (4 Aralık 1927, İzmir-1 Nisan 2002) (1971-1980, Boğaziçi Üniversitesi Rektörü)

Kuran A. Bir Kurucu Rektörün Anıları. Robert Kolej YO'ndan Boğaziçi Üniversitesine. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 184 s. ISBN: 9786054238996.

Prof. Dr. Muvaffak Akman (Trabzon 1923-Ankara 10 Ekim 2012) (1974-1978, 1982-1992, Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü)

Akman M. Yaşantımda Hacettepe ve Sonrası: Bir Emekli Rektörün Anıları. Yalova: Emek Ofset Basımevi, 1995. 2. baskı Ankara: Meteksan A.Ş., 1997.

Ruşen Işın (Sivas 1946) (Sivas Cumhuriyet Üniv. Kurma Derneği Başkanı)

Işın R. Cumhuriyet Üniversitesi Kuruluş Çalışmaları (1966-1982). Önder Basımevi. Sivas, 2003, s. 110.

Prof. Dr. Ömer Şarlak (1996-2000, Malatya İnönü Üniversitesi Rektörü)

Şarlak Ö. Kışladan Kampuse. Alfa yayınları, Ankara, 2004, s.

Prof. Dr. Bahattin Baysal (Kırşehir 1922 - 6.09.2017);

Baysal B. Üniversitelerde Altmış Yıl. Bilimle Geçen Bir Yaşam. Alfa yayınları. 2004. S. ISBN 9752975283

Prof. Dr. Ahmet Ayhan (1950 Hüyük-5 Ekim 2008, Konya) (1993-2002, Gebze Teknol. Üniv. GTÜ Rektörü)

Ayhan A. Yüksek Türk Teknolojisinin Doğum Sancısı "Türkiye'nin Teknoloji ile Sınırı" Bir Rektörün Anıları. 2008, s. 352. ISBN 6055857080.

Prof. Dr. Mahmut Gazi Yaşargil (Lice 6 Temmuz 1925-)

Yaşargil G. Bir Beyin Cerrahinin Meslek Yaşamı, Düşünceleri ve Anıları. Turgut Yayıncılık. İstanbul 2000. S.235. ISBN 975-7958-36-0

su ile geleceğe dönük olarak, demokrasi yolunda ilerlediği ve laiklik ilkesine dikkat ettiği ölçüde, çok büyük bir avantaja ve parlak bir geleceğe sahiptir.

Bu nedenle, üniversitelerdeki genç nüfusumuzun, demokrasi ve insan haklarını daha çok dikkate alan, çağdaş eğitim yöntemleri ile eğitilmesi, YÖK yasasının yeniden düzenlenmesi ve aşırı merkezîyetçilikten kaçınılması, yarışmacı ortamın geliştirilmesi ve “etik” değerlerin daha çok dikkate alınması, tıp, teknoloji, bilim, kültür, sanat ve diğer alanlarda Türkiye’nin başarısını, saygınlığını ve refahını arttıracaktır ⁽²⁵⁾.

BİYOĞRAFİNİN ÖNEMİ

“Prof. Dr. Enver Hasanoğlu’nun Biyografisi”, ülkemizin tıp eğitimine, tıp tarihine ve yüksek öğre-

Resim 1. “Enver Hasanoğlu: Kerkük’ten Başlayan Bir Başarı Hikayesi” (Bilim, Yönetim, Yükseköğretim) ⁽²¹⁾.

timine “bir kesit” niteliği taşımaktadır, birinci elden bilgiler vermektedir ve bu nedenle, güncel olarak önem ve değer kazanmaktadır (Resim 1).

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu’nun yaşam öyküsünün, Prof. Dr. H. Hale Künüçen tarafından, “biyografi” olarak başarılı ve sistematik bir biçimde derlenmiş olması, Enver Hasanoğlu’nun içinde yer aldığı çevre ve yapmış olduğu görevler ve bu görevlerin zaman aralığı nedeniyle Türk tıp ve üniversite tarihi açısından çok değerli bir tanıklık ve belge niteliği taşımaktadır ⁽²⁴⁾.

Çünkü bu dönem, “Alman ekolu” etkisi altında yapılan “1933 Üniversite Reformu”ndan sonra, Türkiye’de üniversitelerin “Anadolu’ya yayılması” ve üniversitelerde “Amerikan” eğitim sisteminin etkisini gösterdiği ve giderek YÖK’ün merkezîyetçi sisteminin devreye girdiği bir yeni evreyi temsil etmektedir.

Gerçekte bu dönem, Türk yüksek öğretiminde, Ankara’da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)’nin kurulması (15 Kasım 1956) (Rektör Kemal Kurdaş, 1961-1969) ile Ankara’da Prof. Dr. İhsan Doğramacı’nın “Hacettepe Üniversitesi” Tıp Fakültesi (1963) ve Hacettepe Üniversitesi (HÜ) (1967)’ni kuması, İstanbul’da Boğaziçi Üniversitesi (BÜ)’nin kurulması (1971) (Rektör Prof. Dr. Aptullah Kuran, 1971-1980) ile başlayan yeni bir aşamadır.

Bu dönemde, üniversite merkezi giriş sınavlarının devreye girmesi ve sonuçta özellikle Prof. Dr. Altan Günalp (1933-1988) tarafından, saygın bir kurum olarak kurulan ÖSYM (Günalp Dönemi: 22 Kasım 1974-1988)’nin başarısı, toplumda olağanüstü saygı uyandırmış ve bu dönemin en önemli simgelerinden birisidir.

Enver Hasanoğlu, hem İstanbul Tıp Fakültesinde hem de Hacettepe Tıp Fakültesinde eğitim görmüş olmakla, Türkiye’deki tıp ve üniversite eğitimini çok yönlü olarak doğrudan yaşamış, öğrenmiş, eleştirel olarak yaklaşabilmiştir. Hem İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi hem de Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Türkiye’ye ulusal ve uluslararası düzeyde tanınmış çok sayıda değerli, saygın ve yıldız bilim adamı yetişmesinde ve halk sağlığının gelişmesinde öncü rol oynamış ve aynı zamanda Anadolu’daki birçok yeni tıp fakültelerinin kurucu fakülteleridir.

Örneğin, İstanbul Tıp Fakültesi 1969 yılı mezunlarından Prof. Dr. Aziz Sancar (8 Eylül 1946, Savur, Mardin) 2015 Nobel Kimya Ödülü'nü almaya layık görülmüştür.

Aslında bu ödül, "1933 Üniversite Reformu" öncesinde ve sonrasında Türkiye'de üniversitelerimizde ve tıp fakültelerindeki eğitimin ve bilimsel düzeyin yükseltilmesi ve çağdaşlaşması, toplum sağlığının ilerletilmesi için yapılan çok yoğun, özverili ve ardışık çalışmaların uluslararası alanda da değer bulması anlamı taşımaktadır.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1969 yılı mezunlarından Prof. Dr. Enver Hasanoğlu da, Kerkük'ten gelerek, Türkiye'de üniversite eğitimi görmüş ve Hacettepe Üniversitesine asistan olduğu yıllardan, emekli olduğu 1 Haziran 2013 gününe dek geçen 44 yıl boyunca, aralıksız olarak, Türkiye üniversitelerinde ve tıp fakültelerinde önemli görevler yapmış, tüm gelişmelere katkısı olmuş, yakından tanıklık etmiştir.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu bulunduğu tüm görevlerde ve kurullarda daima "açık sözlü", "özgün" ve "yürekli" bir akademik birey olarak görev yapmış, "insan faktörünün" değerine daima önem vermiş ve bu tutumu ona saygı duyulmasına yol açmıştır⁽²⁶⁾.

Bu özellikler ise Türkiye'de yüksek öğreniminin gelişmesi ve ilerlemesinin yanı sıra YÖK sistemi ile yönetilmeye başlayan üniversitelerimizde "demokrasi kültürünün" gelişmesi açısından da çok önemli nitelik ve değerlerdir ki üniversitelerimizde ilerlemenin sağlanması ve bilim insanlarının potansiyelinin açığa çıkması açısından "anahtar" niteliğindedir.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'nun "anılarını" derli toplu ve özenli bir belge olarak toplumun bilgisine ve dikkatine sunması, Türk tıp ve üniversite tarihinin yazılı belgeleri açısından çok önemli "özgün", "nitelikli" ve "değer üreten" bir katkıdır ve örnek bir tutumdur.

Kanımcıca, kitap bu açıdan incelenir ve bu açıdan değerlendirilirse dönemiyle ilgili olarak, Türkiye'de tıp fakülteleri ve yüksek öğrenim ile ilgili gelişmeleri anlayabilmek açısından, çok değerli bilgileri ve değerlendirmeleri içerdiği görülecektir.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu, akademik görevlerinin yanı sıra dekanlık, rektörlük ve YÖK üyeliği gibi

görevlerde bulunduğu için bu yapıt tarihe mal olmuş çok önemli bilgileri, tanıklıkları ve saptamaları içermektedir.

Bu özellikleri ile kitap, özellikle rektörler için de son derece öğretici bir "el kitabı" niteliğindedir. Bütün gençlerin, akademik personelin, rektörlerimizin, aydınlarımızın ve hekimlerimizin bu kitabı okumasında, pek çok yarar ve öğrenecekleri çok şey vardır.

Hekimlik, bilim insanı, dekanlık, rektörlük ve YÖK üyeliği, Sivil Toplum Kuruluşu (STK) üyeliği ve yöneticiliği gibi görevlerde yapılan hizmetlerin Anadolu ve Türkiye açısından ve "kendi sosyal-kültürel ve ekonomik gerçeklerimizden" bağımsız düşünülmesi olanaksızdır.

ENVER HASANOĞLU'NUN YAŞAM ÖYKÜSÜ ve EĞİTİMİ

Enver Hasanoğlu 1 Haziran 1946 tarihinde Kerkük'ün Kifri (Selahiye) ilçesinde doğmuştur.

1951 yılında babasının ilköğretmeni olarak, Kerkük'e bağlı Tuzhurmatu kasabasına tayininin çıkması sonucu henüz 5 yaşında iken ilkökula ilk adımını Tuzhurmatu'da atmıştır. İlköğrenimi, Latin harfleriyle hazırlanmış Türk alfabesi ile yapmıştır.

İlköğrenimini, Tazehurmatu, Karatepe ve Kifri ilkokullarında tamamladıktan sonra, 1961 yılında Kifri Ortaokulunu bitirmiştir.

Daha sonra, Kerkük'e gelerek Kerkük Lisesine yazılmış ve 1963 yılında Kerkük Lisesi fen kolundan mezun olmuştur.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine girmiş ve 1969 yılında, doktor olarak mezun olmuştur.

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalında uzmanlık eğitimi görmüş (Ekim 1969-Ekim 1973), bu dönemde çok sayıda tanınmış hocalar ile birlikte çalışmış ve onların bilgi, görgü, birikim ve deneyimlerinden yararlanmıştı.

1973 yılında, kendi iradesiyle karar vererek Türk vatandaşlığına geçmiş ve Kerkük doğumlu bir Türk vatandaşı olmuştur.

Bu arada, Pediatri Kliğinden arkadaşı Dr. Alev Bingöl (Prof. Dr.) ile 18 Şubat 1974 tarihinde evlen-

miş, Ankara’da akademik yaşamına devam etmiştir. Bir kız (Başak) ve bir erkek çocuk (Kerem) babası olmuştur.

1975’te, Prof. Dr. İhsan Doğramacı’nın da öncelikli ilgi alanı olan Pediatrik Nefroloji Bilim Dalına geçmiştir. 1976-1978 döneminde Glasgow Üniversitesine giderek iki yıl pediatrik nefroloji alanında çalışmış, pediatrik nefroloji alanında uzmanlaşmış ve Türkiye’de pediatrik nefrolojinin öncülerinden birisi olmuştur⁽²⁷⁾.

Türkiye’de pediatrik nefroloji konusundaki gelişmeler, nefrotik sendrom, çocuk böbrek hastalıkları ve çocuklarda böbrek iğne biyopsisi yapılması ve patolojik olarak incelenmesi, diyaliz uygulanması ve bu hastalarda diyet uygulanması çocuk sağlığı açısından, dönemin çok önemli gelişmeleridir.

“Kronolojik olarak sıralarsak Faik Tanman (Chicago, Michael Keese Tıp Merkezi, 1960-1962), sıvı-elektrolit modasına uyararak, Keriman Tınaztepe (Philadelphia-St. Christopher Hastanesi, 1961-1964), Alphan Cura (Paris, Necker Hastanesi, 1969) nefropatolojinin aşama yaptığı yıllarda, Ümit Saatçi (Texas Üniversitesi, 1971), Ayfer Gür Güven (Yale Üniversitesi, 1972-1974), Necmiye Tümer (Pittsburgh Üniversitesi, 1973-1975), Ayşin Bakkaloğlu (Glasgow Üniversitesi, 1975-1977), Aydan Şirin (Great Ormond St, Londra, 1976-1978), Enver Hasanoğlu (Glasgow Üniversitesi, 1976-1978), Sevgi Mir (Helsinki, 1977-1979) nefrotik sendromun ön planda olduğu yıllarda nefroloji eğitimi almak üzere yurt dışına gitmişler ve döndüklerinde İstanbul (1972), Ankara (1972 ve 1975), İzmir (1978), Adana (1978), Kayseri (1979) gibi merkezlerde pediatrik nefrolojinin kurulması-gelişmesi, hemodiyaliz-periton diyalizi ve pediatrik transplantasyonun başlatılmasına öncülük etmişlerdir.”⁽²⁷⁾.

Enver Hasanoğlu İngiltere dönüşü, Hacettepe Üniversitesinde doçent olmuş (1978) ve 1983 yılında profesörlüğe yükseltilmiştir.

Enver Hasanoğlu’nun iki yüzden çok Türkçe, İngilizce pediatri ve pediatrik nefroloji alanında yayını bulunmaktadır.

Sonuçta, Kerküklü genç Enver Hasanoğlu, ailesinden ayrılarak, eğitim için geldiği Türkiye’de, hem kendisini yetiştirmiş hem de aldığı tüm bu görevleri

örnek bir biçimde yerine getirmiş, Türkiye’nin tanınmış bir akademisyeni olarak üstün başarı göstermiş, ayrıca Türkiye’de pediatrik nefrolojinin öncülerinden birisi olmuş ve başkalarına da “örnek” ve “umut ışığı” olmuştur.

Kifri, Kerkük’ün en eski ilçelerinden birisidir, okuryazar oranı, kültürel ve entelektüel düzeyi yüksektir⁽²⁸⁾.

Enver Hasanoğlu da, aşağıda belirtildiği gibi, Kerkük ve Kifri’nin yetiştirdiği özgün “değerlerden” ve içinde bulunduğu topluma “değer” katan birisidir.

“Kifri şehrinin yetiştirdiği değerli ve idealist şahsiyetlerle Irak Türklerinin kültürel ve sosyal ve edebiyat yaşamına büyük katkıları olmuştur. Bunların başında rahmetli Abdülhekim Reji, Reşit ve Hurşit Kâzım kardeşler, Musa Zeki, Rifat Yolcu, Prof. Dr. Hidayet Beyatlı ve eşi Dr. Nilüfer Beyatlı, Enver Zeynel Abidin, Prof. Dr. Yunus Müftü ve Rektör olan Prof. Dr. Enver Hasanoğlu gelmektedir”⁽²⁹⁾.

ÜNİVERSİTELERİN ANADOLU’YA YAYILMASI

Hacettepe Üniversitesinin ve Çocuk Kliniğinin kurucusu olan Prof. Dr. İhsan Doğramacı (3 Nisan 1915, Erbil-25 Şubat 2010, Ankara)’nın da Erbil doğumlu ve annesinin Kerkük doğumlu olmasının etkisi ile olsa gerek, Enver Hasanoğlu ile yakın dostluğu oluşmuş ve arasındaki “hoca”, “asistan” diyalogu, Türk tıp tarihinde önemli bir yeri olan ve çağdaş Türk patolojisinin kurucusu (1904) Prof. Dr. Hamdi Suat Akanar (1873-1936) ile “Behçet hastalığını tanımlayan” (1936) öğrencisi Prof. Dr. Hulusi Behçet (1889-1948) arasındaki “hoca”, “öğrenci” diyaloguna benzemektedir⁽³⁰⁻³⁵⁾.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK)’nun kurucusu Prof. Dr. İhsan Doğramacı, YÖK Başkanlığı görevini 11 yıl (21 Aralık 1981-30 Aralık 1987-31 Aralık 1987-09 Temmuz 1992) sürdürmüş, bu dönemde, üniversitelerde yönetimde “merkezileşme” yanı sıra Anadolu’da yeni üniversiteler kurulmaya başlamıştır.

1980’de Kayseri’ye giden Enver Hasanoğlu, Erciyes Üniversitesinin özellikle de Tıp Fakültesinin kurulmasında ve şekillenmesinde büyük emek harcamıştır.

1984'te Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi dekanı (1984-1988) olarak atanmış ve bu görevi başarı ile yerine getirmiştir.

Daha sonra Ankara'da Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesinin "aşama" yapmasında Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi dekanı (6 Ekim 1988-1992) ve iki dönem Gazi Üniversitesi rektörü (1992-1996 ve 1996-2000) olarak önemli hizmetler yapmıştır.

Gazi Üniversitesi rektörlüğü görevi sonrasında, Prof. Dr. Mehmet Haberal'ın daveti ile Başkent Üniversitesinde de önemli görevler üstlenmiştir:

- Başkent Üniversitesi hastaneler koordinatörlüğü (2000-2006),
- Stratejik Araştırmalar Merkezi müdürlüğü,
- Sağlık Bilimleri Enstitüsü müdürlüğü.

Yükseköğretim Kurulu "YÖK" üyeliğine atanmıştır (18 Haziran 2006) ve YÖK başkanlığı için adı geçmiştir.

Yine Ankara'da Bilkent Üniversitesinin üst yönetiminde görev almıştır.

Ayrıca, "Bilkent Erbil College" yönetim kurulu üyeliği (2010) yapmıştır.

Birçok bilimsel derginin editör kurulunda yer almıştır.

Editör kurul üyelikleri başlıca şunlardır:

- Turkish Journal of Pediatrics
- Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları dergisi
- Türkiye klinikleri
- "Journal of The Greek Pediatric Society"
- "Journal of Romanian Pediatric Society"
- "Asian Journal of Pediatric Practice"

Tıp eğitimi ile ilgili derneklerde görev alarak, gençlerin daha iyi yetişmesi, iletişimin sağlanması, bilimsel gelişmenin sağlanması, demokrasi kültürünün gelişmesi ve toplumun aydınlanmasında emeğini esirgememiştir.

REKTÖRLÜK DÖNEMİNDE (1992-2000) ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Rektör Prof. Dr. Enver Hasanoğlu, Gazi Üniversitesi rektörü olarak, dünyaca tanınan devlet adamları, cumhurbaşkanları, liderler ve bilim insanları ile buluşmuş, bazılarını doktora payesi vermiştir.

Örneğin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebul Fez Elçibey, Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat vb.

Ayrıca düzenlenen kongrelerde ve sempozyumlarda devlet başkanları ve liderlerle görüşmeler yapmış, örneğin Suudi Arabistan Emiri El Baha, Ürdün Sağlık Bakanı, KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat, Suriye Başbakanı Naci El Utri belirtilebilir.

Ortadoğu ülkeleri üniversiteleri ve üst yönetimleri ile çok iyi Arapça bilmesinin de katkısı ile üst düzeyde iletişim kurma olanağı bulmuştur.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNDEKİ ÇALIŞMALARI

"Kısa adı TMPD, UMEMPS, UNIPSTR, IPA, IPAF olan sivil toplum kuruluşlarında (STK) ve daha birçok mesleki dernek, birlik ve vakıflarda önemli görevler üstlenmiştir."

Türkiye'nin öncü kuruluşları olan bu STK'nın bazıları şunlardır:

- Türkiye Milli Pediatri Derneği (1984), kurucusu İhsan Doğramacı'dır. Derneğin (23.12.1998/18.11.2000) dönemi başkanlığını Prof. Dr. Enver Hasanoğlu yapmıştır.
- Türk Dünyası Pediatri Birliği (1993),
- Ortadoğu ve Akdeniz Ülkeleri Pediatri

Resim 2. 20-21 Temmuz 2017 tarihlerinde Bişkek (Kırgızistan)'de yapılan, Uluslararası Pediatri Birliği (IPA) 'Newborn Maternal Health Workshop' toplantısında Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'na Kırgızistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Anne-Çocuk Sağlığı Merkezi tarafından "Fahri Profesörlük" ünvanı verilmiştir.

Dernekleri Birliği (1961),

- Türkiye Azerbaycan Dostluk, İş Birliği ve Dayanışma Vakfı (1993).

Birçok bilimsel toplantılarda, kongrelerde, yurt dışında Türkiye'yi en iyi biçimde temsil etmiştir.

20-21 Temmuz 2017 tarihlerinde Bişkek (Kırgızistan)'te yapılan, Uluslararası Pediatri Birliği (IPA)'nin düzenlemiş olduğu "Newborn Maternal Health Workshop"unda Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'na Kırgızistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Anne-Çocuk Sağlığı Merkezi tarafından "fahri profesörlük" unvanı verilmiştir (Resim 2).

Güncel olarak, Prof. Dr. Enver Hasanoğlu, Bilkent Üniversitesi, Varşova Üniversitesi, Yunus Emre Enstitüsü ile birlikte Türkiye Azerbaycan Dostluk İş Birliği Dayanışma Vakfı (Başkan Enver Hasanoğlu) tarafından, 25-28 Eylül 2018'de, Polonya Varşova Üniversitesinde yapılacak olan 13. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı düzenlenmesine katkı verdiği görülmektedir.

BABA ÖĞRETMEN HASAN BEYİN ETKİSİ

Enver Hasanoğlu'nun kişilik özelliklerine ve çalışmalarına baktığımızda, biyografide de belirtildiği gibi, rahmetli babası Kifri'de bir öğretmen olan Hasan Bey (Hasanoğlu)'in çok önemli etkisini ve izlerini görmekteyiz.

Örneğin, işini iyi yapmayan ve savsaklayan Kerkük Milli Eğitim Müdürü "yanlış işlerinden" dolayı görevden alınınca, ona çektiği telgrafta baba öğretmen Hasan Bey şöyle demiştir:

"Sizi tebrik ediyorum, toz toprak içinde, köy, kasaba dolaşmaktan kurtuldunuz!"⁽²⁴⁾.

Baba öğretmen Hasan Bey'in yazdığı bu "ironi" içerentümceler ve bu "duruş"un, Enver Hasanoğlu'nun yaşamında kendisine hep "düstur" edindiği görülmektedir.

Elbette ki bu tür aile öyküleri ve gelenekler gençler ve yeni yetişenler için hep "yol açıcı", "yüreklendirici" örnekler ve çok değerli kültürel zenginliklerdir.

Enver Hasanoğlu'nun yaşam öyküsü, "Misak-i Milli" sınırları içinde olmasına karşın, sınırlarımız dışında yaşayan ve içinde "Türkiye sevdası" bulunan değerlerimizin, Türkiye için ne denli önemli hizmet-

ler ürettiğinin eşsiz bir örneğidir.

Akademik ve yönetsel üniversite hizmetleri; bilimsel, etik, çalışkanlık, yeterlilik, güvenilirlik, demokratlık, girişimcilik, özü-sözü bir olmak vb. değerler yanı sıra yetiştiği toplum ve çevre ile aileden alınan bireysel "kültürel" birikimlere, göreneklere ve "demokrasi kültürüne" de gereksinim gösterir.

Bu değerleri kısaca şöyle sayabiliriz:

"Objektiflik, dürüstlük, vatan sevgisi, insan sevgisi, liyakat, insan hak ve hukukuna saygı göstermek, devletin ve halkın çıkarını öncelemek, saydam olmak, gençlere olumlu örnekler ortaya koymak, "yanlış" karşısında korkuya kapılmamak ve özgüvenini yitirmemek, yokları var etmek için çalışmak, sorunlara çözüm üretmek, içinde yaşadığı toplumun sorunlarına çözüm üretmek, dünyadaki güncel gelişmeleri ilgiyle izlemek ve duyarlı olmak vb." değerlerdir.

Enver Hasanoğlu'nun yaşamında, eşi Prof. Dr. Alev Hasanoğlu'nunda büyük yeri ve başarılarında çok önemli katkısı olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, Sayın Prof. Dr. Enver Hasanoğlu, Türkiye'nin yetiştirdiği ve toplumumuza "değer" katan, seçkin bilim insanlarından, aydınlarından ve "cesur yüreklerinden" birisidir.

Çalışmaları, 2000'li yıllardaki "Avrupa Üniversite Reformu" ilkelerine uygunluk göstermektedir.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'nun bu kitabı, "yaptığı işlerden dolayı hesap vermek" bakımından örnek nitelik taşımaktadır.

Gazi Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Bilkent Üniversitesine büyük hizmetleri olmuş, YÖK üyesi olarak özellikle de Anadolu'da yeni kurulan üniversitelere çok önemli katkılarda bulunmuştur.

Türkiye'de pediatrik nefrolojinin kurucularından birisidir.

Prof. Dr. H. Hale Künuçen'in yazmış olduğu biyografi kitabı (Enver Hasanoğlu: Kerkük'ten Başlayan Bir Başarı Hikâyesi-Bilim, Yönetim, Yükseköğretim), Güneş Tıp Kitabevi tarafından, Ankara'da 2017 yılında yayınlanmıştır.

Çok güzel, incelikli, özgün ve çok özel bir baskı içinde özenle hazırlandığı görülmektedir.

Anlatım dili; son derece arı, yalın ve akıcı, sistematik, öğretici, etkileyici, özetleyici ve ilgi çekicidir.

Beş yüz otuz dokuz sayfa olan kitabın son kırk dört sayfası belge niteliğindeki çok değerli fotoğrafları içermektedir.

Kitabın önsözü Prof. Dr. Ali Doğramacı tarafından yazılmıştır ve burada Enver Hasanoğlu'nun "Türkiye'ye hizmet etme sevdasının ardındaki duygusal temeli" anlatmaktadır.

Türkiye'nin yaşadığı, son yarım yüzyıl içinde, üniversitelerin gelişme felsefesindeki değişim açısından çok değerli bilgileri içeren bu kitap, özellikle üniversitemiz ile ilgili bilgi edinmek, öğrenmek ve anlamak isteyen gençler, aydınlar ve geleceğin akademisyenleri tarafından okunmalıdır.

Ayrıca, bu kitabın üniversitelerin akademik üyeleri ile yönetsel görevlerde bulunanlar tarafından da okunmasının gerekli olduğunu, "geleceğe ışık tutan" ve "ufuk açıcı" bir nitelik taşıdığını, "liderlik özelliği taşıyan gençlerimizi" yüreklendirmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Enver Hasanoğlu'nun biyografi kitabı, ayrıca Türk tıp ve üniversite tarihinin önemli bir kesitine, yani YÖK dönemi uygulamalarına, ışık tutan, özgün bir bakış getiren, belgesel bir kitap olması yanı sıra güncel olarak çok değerli bir "ders" ve bir "düstur" niteliği taşımaktadır.

Kitap tüm bu özellikleri ile güncel olarak toplumu geliştirecek ve ilerletecek yolun, teknolojik gelişmelere ayak uydurmak yanı sıra aydınlık düşünceli, "erdemli" (faziletli) insan yetiştirmek ve "erdemli olmak" temel düşüncesi ile Türk eğitim tarihinde önemli yeri bulunan Balasagunlu Yusuf (Has Hacıp) (Balasagun 1015-Kaşgar 1077) tarafından yazılmış olan Kutagu Bilig (1069-1070)'i anımsatmaktadır⁽³⁶⁾.

Eskiden beri, İpek Yolu üzerinde, doğudan batıya doğru hareket ederek ve böylece yeni kütürlerle ve inançlarla karşılaşarak yaşaya gelen Türk toplumunun, uygarlaşma yolunda ilerlemesi ve dünyada saygın bir yer edinmesi için "Balasagunlu Yusuf'tan Kerküklü Enver Hasanoğlu'na" dek, insanlığın ve Türk toplumunun, "erdemli insan" yetiştirmesi gere-

ğinin önemi değişmemiştir.

Türkiye'nin "Cumhuriyet dönemi" boyunca kuşaklar boyu yaşayacak olan en büyük başarısı, eğitim ve öğretim sisteminde çağdaş ve bilimin aydınlık izinde yürüyen, erdemli bireyler yetiştirmesidir. Cumhuriyetimizin Kurucusu Atatürk, "En gerçek yol gösterici bilimdir ve fendir." diyerek bu yolu göstermiştir. Bu ideale büyük hizmet yapmış olan tüm büyüklerimize, bilim insanlarımıza saygı duyuyoruz. Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'nun da tüm yaşamını bu uğurda harcamış olduğu görülmektedir.

Prof. Dr. Enver Hasanoğlu'nu yaşam öyküsünü, Türk tıp ve yüksek öğrenimi tarihi içindeki gelişmelerle ilişkilendirerek, özgün biçimde kaleme alan ve Türk tıp ve üniversite tarihine ışık tutan birinci elden bilgilerin sağlıklı bir biçimde tarihteki yerini almasını sağlayarak çok önemli bir görevi yerine getirmiş olan Prof. Dr. H. Hale Künüçen'i ve kitabı özgün ve özenli biçimde basımını sağlayan Güneş Kitabevi'ni de bu başarısından dolayı kutlamak gerekir.

KAYNAKLAR

1. Öztürk H, Karasu C. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin kurucusu Charles Ambroisse Bernard'ın eserleri ve Osmanlıya etkileri üzerine bir değerlendirme. Adli Tıp Bülteni. 2014;19(3):125-34.
2. Altıntaş A. Sivil Tıp Eğitimi (Mülki Tıbbiye'nin Kuruluşu. Ed: H. Hatemi, A. Altıntaş. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. İstanbul: CSA Global Publishing, 2006; 118-24.
3. Rieder R. FürdieTürkei, Bd. I. Jena, 1903.
4. Wieting J. Gülhane "Festschrift". Scientificsection. Leipzig, 1909 Şen D. Gülhane Askeri Tıp Fakültesi Genel.
5. Şen D. Gülhane Askeri Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı'nın Tarihçesi. Ulusal Cerrahi Derg 2005;21(2):163-7.
6. Malche A. Sur l'université' İstanbul", May 29, 1932. İstanbul Ü Hakkında Rapor. MEB Yayınları, 1939: 59.
7. Schwarz P. Notgemeinschaft Zur Emigrationdeutscher Wissenschaftlernach 1933 in die Türkei (Marburg: Metropolis-Verlag, 1995) (40).
8. Schwartz P. Kader Birliği:1933 sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları. Belge Yayınları; İstanbul, 2003, ISBN 9753442874(41).
9. Arnold R. (Reisman). Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu. çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
10. Widman H, Exileund Bildungshilfe: Die Deutschsprachige Akademische Emigration in die Türkei nach 1933. Bern: Lang Verlag, 1973.
11. Widman H. Exilund Bildungshilfe: Diedeutschsprachigeakademische Emigration in die Türkei nach 1933 (Bern/Frankfurt), Çeviri: Atatürk ve Üniversite Reformu, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ve Doç. Dr. Serpil Bozkır, 2000, Kabcacı Yayınları, İstanbul, s.533.

12. Neumark F, Zuflucht am Bosphorus: Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953 (Frankfurt: Knecht, [1980] 1995).
13. Neumark F. (Idem) Bogaziçine Sığınanlar, Trans. Şefik Alp Bahadır, (İstanbul: ErcivanMatb. 1982).
14. Hirsch EE. Anılarım; Kayzer Dönemi, Weimar Dönemi, Atatürk Ülkesi. TÜBİTAK, Popüler Bilim kitapları (ilk basım 2007). 11. Basım, Öncü Basımevi, Ankara, 2008, s.398. ISBN 978 – 975 – 403 – 067 - 9
15. Kurdaş K. ODTÜ yıllarım “Bir Hizmetin Hikayesi” (1961-1969). İkinci Basım. ODTÜ Yayıncılık. Ankara 2004, 352 s.
16. Kuran A. Bir Kurucu Rektörün Anıları. Robert Kolej YO’ndan Boğaziçi Üniversitesine. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 184 s. ISBN: 9786054238996.
17. Akman M. Yaşantımda Hacettepe ve Sonrası: Bir Emekli Rektörün Anıları. Yalova: Emek Ofset Basımevi, 1995. 2. baskı Ankara: Meteksan A.Ş., 1997.
18. Işın R. Cumhuriyet Üniversitesi Kuruluş Çalışmaları (1966-1982). Önder Basımevi. Sivas, 2003, s.110.
19. Bilgehan H. Öyküm (Bir Mübadilin Öyküsü). Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir, 2001, 174 s.
20. Şarlak Ö. Kışladan Kampuse. Alfa yayınları, Ankara, 2004,
21. Baysal B. Üniversitelerde Altmış Yıl. Bilimle Geçen Bir Yaşam. Alfa yayınları. 2004. S. ISBN 9752975283
22. Ayhan A. Yüksek Türk Teknolojisinin Doğum Sancısı “TÜRKİYE’NİN TEKNOLOJİYLE SINAVI” Bir Rektörün Anıları. 2008, s.352. ISBN 6055857080.
23. Yaşargil G. “Bir Beyin Cerrahının Meslek Yaşamı, Düşünceleri ve Anıları”. Turgut yayıncılık. İstanbul 2000. s.235.
24. Hale Künüçen. Enver Hasanoğlu: Kerkük’ten Başlayan Bir Başarı Hikayesi-Bilim, Yönetim, Yükseköğretim, Güneş Tıp Kitabevi, Ankara 2017.
25. Canda MŞ. 2000’li yıllara doğru YÖK ve Üniversitelerimiz. İmage Basımevi, Konak-İzmir, 1997. ISNB 975-96170-2-1, s.50.
26. Mustafa İSEN. Gündem: Mum Gibi Yanan Kerkük ve Prof. Dr. Enver Hasanoğlunun Hatıraları. Türk Dili 2017, 103-105.
27. Güven Gür A, Bakkaloğlu A, Ehrich J. Türkiye’de Çocuk Nefrolojisinin Kuruluşu, Gelişimi, Bugünkü Düzeyi. Turk Neph Dial Transpl. 2013;22(2):137-47. <https://doi.org/10.5262/tndt.2013.1002.01>
28. Necat Kevseroğlu. Kitaplar Arasında, Enver Hasanoğlu: Kerkük’te Başlayan Bir Başarı Hikâyesi. Kerkük Vakfı. <http://www.kerkukvakfi.com/tr/content/283>.
29. İzzettin Kerkük 20.7.2011 Kerkük Hatıralarım V, <http://www.irakturkleri.org/makalegoster.php?makale=43>.
30. Satar G, Kadioğlu S. Hamdi Suat-Hulusi Behçet: an affective-relationship from Turkish medical history. Turk Patoloji Derg. 2011;27(3):181-4. <https://doi.org/10.5146/tjpath.2011.01072>
31. Behçet H. Hamdi Hoca. Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi. 1936;3(13-14):1155-6.
32. Canda MŞ. Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar’ın ve çalışmalarının, ölümünün 70. yılında, Türk Tıp Tarihi açısından güncel önemi. Türkiye Ekopatoloji Dergisi. 2006;12(1):1-10.
33. Canda MŞ. Hamdi Suat Aknar (Türkiye’de Nöropatoloji Gelişimi; Düünden bugüne). Türkiye Ekopatoloji Dergisi. 2005;11(3):93-105.
34. Canda MŞ. Hamdi Suat Aknar (1973-1936) - Slide Share, <https://www.slideshare.net/SerafettinCanda/hamdi-suataknar19731936>.
35. Canda MŞ. Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar who has established the cancer control study in Turkey; the scientific importance and value, in the 82nd anniversary of death. April 19, 2018, Atatürk Training and Research Hospital, Conference Hall, İzmir (Presentation). Reserch Gate.
36. Balasagunlu Yusuf “Yusuf Has Hacib”. Kutadgu Bilig. (Reşit Rahmeti Arat, Çev.). İkinci Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1974.